

ТОЛОЧКО
Петро Петрович —
академік НАН України,
директор Інституту археології
НАН України

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР ВОЛОДИМИРА СВЯТОГО

Вельмишановні колеги!

Як кажуть наші діаспорні брати-українці, я хочу, щоб ви «відпружилися» від проблем сьогодення і звернулися до історичних подій тисячолітньої давності. У цьому році виповнюється 1000 років від дня смерті Володимира Святого, Володимира Святославовича.

Це була постать гігантська не лише за європейським масштабом, а й навіть за світовим. Він узяв країну, яка вже охоплювала весь східнослов'янський обшир — від новгородської півночі до київського півдня, від Карпат до Волго-Окського межиріччя. Країна була велика, але вразлива з півдня, де межувала зі степовими кочовиками, які здійснювали напади на східнослов'янські землі. За часів Володимира Святославовича це були печеніги. І з цією загрозою потрібно було щось робити. Коли Володимир прийшов із Новгороду в Київ, він найперше сказав: *«Се не добро есть, мало городов около Киева»*. І почав ставити городи по Трубежі, по Острі, по Росі і по Сулі. По суті по всій південній частині східнослов'янського світу, яка була вразливою і яку треба було огородити богатирськими заставами, описаними в давньоруських билинах. Цих богатирських застав було поставлено близько півсотні. Потенціалу Південної Русі для цього не вистачало, тож Володимир зібрав сили з усієї Київської Русі і населив ці міста словенами, кривичами, в'ятичами, чуддю і багатьма іншими племенами. Так було зроблено захисний редут проти навали печенігів.

Разом із фортецями він будував і лінію укріплень, так звані Змієві вали. Це глибокий рів з високим валом, щось подібне до того, що сьогодні наші можновладці хочуть поставити між Україною і Росією. На превеликий жаль, цей захід не був продуктивний, оскільки жодного разу Змієві вали не виконали своєї функції. Будівництво південних фортець відбувалося паралельно з розбудовою Києва. Володимир звів потужну фортецю, що займала площу близько 10 га і фактично охоплювала все місто, створив презентабельний міський центр, де розташо-

увалися князівські плаці і, пізніше, Десятинна церква.

Інша проблема, яку він вирішував упродовж усього свого життя, — як жити далі Русі? З якою ідеологією? Язичницька країна, в якій палають вогнища перед ідолами і приносяться жертви численним богам... Володимир розумів, що далі так жити не можна. На нараді зі своїм оточенням він сказав, що згоден прийняти християнство, і запитав своїх бояр: «Где крещение примем?». Йому відповіли: «Где тебе любо, князь». І виявилось, що «любо» Володимиру було прийняти хрещення в Херсонесі, Корсуні — нинішньому Севастополі. Він пішов туди походом, узяв місто в облогу, перекрив воду, що йшла з колодязів, і зрештою місто здалося. Однак була домовленість із візантійськими імператорами, що в Херсонес прибуде принцеса Анна, з якою він має одружитися. Імператори зволікали, тоді він послав гінців і сказав, якщо ви не поспішите з відправленням Анни в Херсонес, я зроблю з вашою столицею Константинополем те саме, що зробив з Херсонесом. Зрештою, нічого поганого він не зробив, він просто його взяв. І тоді царі послали принцесу Анну. У Херсонесі відбулося і хрещення Володимира, і вінчання з візантійською принцесою. У тодішньому світі це була надзвичайна подія, оскільки візантійські імператори вважалися помазаниками божими і відмовляли всім, хто претендував на руку порфірородної царівни. Володимир домігся цього і таким чином «підрівнявся» з візантійськими імператорами. Це була надзвичайно резонансна й важлива подія і для нашої вітчизняної історії, і для історії всіх східних слов'ян.

Прийняття віри для Володимира було не стільки явищем віросповідання, скільки явищем законотворчим. Він здобував закон для своєї країни. І коли до нього приходили гінці-місіонери з різних країн, він найперше питав: «Что есть закон ваш?». Не «что есть вера ваша», а «что есть закон ваш». Коли Володимир вирішував, чи прийняти візантійське православ'я, йому казали, що якби був поганій закон візантійський, то «не приняла бы его бабка твоя Ольга, а она была мудрейшая из всех

Плінфа з Десятинної церкви з князівським знаком Володимира

Срібники і златники часів Володимира з написами «Владимир на столе, а се его злато» і «Владимир на столе, а се его сребро»

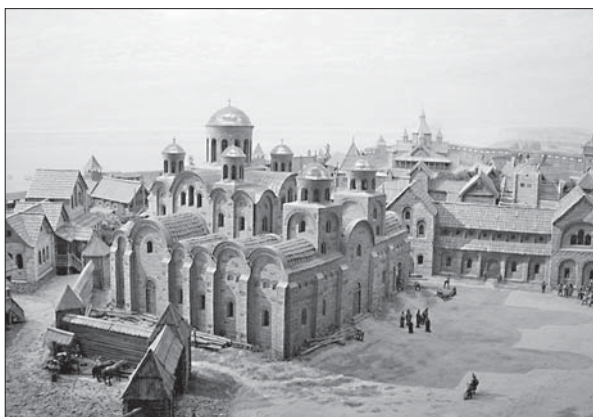
человеков». Власне кажучи, йшлося про спосіб життя, оснований на традиціях візантійського християнства, де вже були чіткі закони, і це мало велике значення. По суті Володимир Святославович зробив цивілізаційний вибір на наступне тисячоліття. І коли я чую від попе-

Розкопки Десятинної церкви експедицією чл.-кор. НАН України Г.Ю. Івакіна

Капітель із Десятинної церкви

Діорама міста Володимира. Худ. Ф. Костенко, консультанти: Ю.С. Асеев і П.П. Толочко

редньої чи сьогодношньої влади, що Європа — наш цивілізаційний вибір, я не можу збагнути змісту цього гасла. А як бути з цивілізаційним вибором Володимира? Невже ми його відкинемо?

Після того, як Володимир повернувся в Київ, він збудував Десятинну церкву. За навали Батия церкву було зруйновано. Два з п'яти наших президентів мали намір її відновити, бо доки не відновиться Десятинна церква, нібито не відродиться й Україна. Ми намагалися пояснити, що ці явища абсолютно не пов'язані між собою, але нас усе одно змусили провести археологічні розкопки. Ми провели їх у співдружності з архітекторами із санкт-петербурзького Ермітажу, найкращими спеціалістами з давньоруської археології. Ми розкопали церкву повністю, знайшли багато нових матеріалів. Між іншим, потужні фундаменти ще лежать у землі. На особливу увагу заслуговує князівський знак Володимира Святославовича, виявлений на плінфі — цеглі, з якої в 989—996 рр. було зведено Десятинну церкву. Коли ми сьогодні говоримо про герб України, то кажемо, що це герб часів Київської Русі. Насправді у Київській Русі не було єдиного герба, були князівські знаки. У Володимирового батька був двозубець, у Володимира — тризубець, у Ярослава — його модифікація.

Було знайдено великі фрагменти фрескового опорядження стін Десятинної церкви, які потім реставрували в лабораторних умовах, деталі капітелей, монети. Володимир створив власну монетну систему, почав карбувати власні монети — срібники і златники з написами «*Владимир на столе, а се его сребро*» і «*Владимир на столе, а се его злато*». До того розмінною монетою були арабські дирхеми. Пізніше власні монети карбували Святополк і Ярослав. За часів Володимира карбування монет не було дуже масштабним, однак воно засвідчувало, що держава та її економіка міцно стоять на ногах.

Загалом є десять реконструкцій Десятинної церкви, одну з них зробив відомий архітектор М.В. Холостенко. Проте за жодну з них автори не можуть, так би мовити, покласти голову на

плаху, поручитися, що вона повністю відповідає Десятинній церкві X ст. Тому ми намагалися довести нашим президентам — спочатку В.А. Ющенку, а потім В.Ф. Януковичу, — що не можна її відновлювати, бо ми можемо зробити кіч, репліку, яка не матиме нічого спільного з церквою часів Володимира, і водночас зруйнуємо те, що є внизу.

Крім Десятинної церкви Володимир збудував цілий ансамбль князівських палаців. Архітектор Ю.С. Асеев зробив реконструкцію західного палацу, хоча знов-таки немає гарантії, що він виглядав саме так. Проте таку роботу потрібно проводити, щоб хоча б мати уявлення, як воно могло виглядати за часів Володимира Святославовича. У нашому Історичному музеї експонується діорама художника Федора Костенка, на якій показано процес будівництва Десятинної церкви і палаців довкола неї на Старокиївській горі.

Ще одним завданням Володимира Святославовича була, як би ми сьогодні сказали, адміністративно-територіальна реформа. До того племінні князівства управлялися князями з місцевих родовитих династій. Володимир поламав цю структуру і в кожне князівство, в кожну землю послав свого сина. Їх було дванадцять, у міру виростання вони відправлялися туди. Завдяки цьому Київська Русь перебувала в управлінні єдиного князівського роду. Була своєрідна федерація Рюриковичів, де в Києві сидить головний, великий, князь, а в столицях князівств — Чернігові, Галичі, Во-

лодимирі, Володимирі-на-Клязьмі, Суздалі та ін. — сидять його сини, а потім племінники, онуки і т.д. Ця система мала багато недоліків, оскільки не було жорсткої централізації, кожен князь вважав себе порфірородним, стверджуючи, що має не менше прав на володарювання в Києві, ніж князь, який там сидить. Унаслідок цього відбувалися усобиці, про які ми часто говоримо, хоча й перебільшуємо їх. Проте були й переваги. Уся величезна територія Русі розглядалася як єдина спадщина роду князів Рюриковичів. При всіх недоліках ця система проіснувала на заході до XIV ст., а на сході — до XV—XVI ст.

Князь Володимир, його життя і діяльність — надзвичайно важливе явище не лише української, а й російської та білоруської історії. Наприкінці X — на початку XI ст. Русь опинилася на переломі свого існування, і, на щастя для наших пращурів, знайшовся великий князь Володимир, який виявився гідним завдань, що стояли перед нашою вітчизною — Київською Руссю. Літописці потім записали: *«И бе живя князь Владимир миром с окольными князи»* — з чеським князем, з польським і, звичайно ж, з візантійським імператором, з яким він був поріднений через шлюб.

Я думаю, ми ще продовжимо цю тему на різних конференціях і у нас в Україні, і в Білорусі, і в Росії. А сьогодні, з нагоди ювілейної події у нашій історії, я вважав за потрібне ознайомити всіх присутніх із цим сюжетом.

Дякую за увагу.